

Polja

časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja
novi sad godina XXXII cena 200 dinara

novembar '86 broj 333

poetike: milan konjović

poljska nauka o književnosti

- žulkijevski, primalac
- glovinski, prijem, konotacije i stil
- slovinjska, uloga konvencije u književno istorijskom procesu

intervju:

**vladeta jerotić, istina je uvek nešto što se prepoznaje
gordana kosanović, jezik glume – režija igre**

danil harms: šapa

neuroza kao šansa za sazrevanje

vladeta jerotić

Svako želi da je neko, niko
ne želi da raste.
Gete

U članku »Sećanje, ponavljanje i proradivanje« Sigmund Frojd iznosi zanimljivo i možda za neke iznenađujuće mišljenje, kako je neurotični pacijent sklon da svoju neurozu prezire kao be-smisao, da je potceni u njenom značenju, pri čemu zadržava svoju »nojevsku« politiku potiskivanja. »Psihoterapeut treba da pomogne neurotičaru«, nastavlja Frojd, »da ovaj stekne hrabrost i da pažnju usmeri na pojave svoje bolesti. Bolest mu ne sme više biti ništa što se prezire, mnogo pre treba da mu postane dostojan protivnik, deo njegovog bića koji se oslanja na dobre motive iz kojih valja izvući ono što je dragoceno za njegov kasniji život«.

Za Frojda je ipak neuroza predstavljala izraz minus-funkcije, regrediranje i nešto u osnovi negativno, ušancivanje bolesne jedinice u jedan odbrambeni sistem pred neprihvatljivim zahtevima nagonskog života. Mi se radije priklanjamo mišljenju Karla Gustava Junga i većine humanistički orijentisanih psihoterapeuta posle njega, koji pridaju neurozi i dosta pozitivnih kvaliteta. Neuroza za Junga znači, pre svega, signal, protest bolesne duše, koja, pritisnuta nužnošću konfliktna situacije, traži spasonosni izlaz i put ka daljem sazrevanju i produbljanju ličnosti.

Poznato je da je Jungova psihoterapeutska metoda finalna, okrenuta uvek na celinu psihe i spontanu težnju ličnosti za individualizacijom. Neuroza je samo »erzac« za legitimne patnje. Neurotičar je oboleo zato što je hteo da odagna od sebe bol, patnju i konflikte, on ih je potisnuo umesto da se suoči sa njima. Svako potiskivanje je, zapravo, nemoralna težnja u čoveka; u toku terapije on mora da nauči da ne potiskuje, već da obuzdava i vlada svojim konfliktima.

U našoj ideji da neuroza može da bude mada ne mora i često i nije, šansa za sazrevanje, polazimo od pretpostavke da je nemoguće da ljudski fizički organizam ume da se brani od štetnih spoljašnjih i unutarnjih činilaca, a da duševni život čoveka nema takve odbrane. Psihoanaliza nam je ponudila nekoliko odbrambenih mehanizama, koji su označavali prkošenje Ja protiv mučnih ili nepodnošljivih predstava i afekata. U takve odbrambene mehanizme uvršćeni su: potiskivanje, izolacija, projekcija, introjeksijska, regresija, identifikacija, sublimacija itd. Savremeni psihoanalitičari sve manje vide u ovim odbrambenim mehanizmima patološke, sve više prirodne odbrambene mehanizme. Naravno da svaki od njih može postati i patološki, slično kao što prirodno odbrambeno umnožavanje belih krvnih zrnaca može postati jednom i patološko.

Originalna je ideja Erika Eriksona ne samo o egoidentitetu, nego i o skokovitom sazrevanju deteta kroz rešavanje kriza. Erikson je smatrao da razvoj čoveka prolazi čak kroz osam stupnjeva, od kojih se prva četiri odigravaju u ranom detinjstvu i u detinjstvu, peti stupanj tokom mladalaštva, a poslednja tri tokom odraslog godina, uključujući i starost. Sve što raste, kaže Erikson, ima neku osnovu iz koje raste, svoje vreme kada pojedini delovi fizičkog i psihičkog bića uzrastaju iz te osnove, sve dok svi delovi ne uzmu

učeeše u oblikovanju funkcionišuće celine. Ovo je tzv. epigenetsko načelo, termin poznat iz embriologije. Svaki stupanj u sazrevanju doživljava se kao kriza u odnosu na prethodni: ukoliko je promena radikalnija, kao što je to slučaj u mladolacima, kriza je jača, otud i poznati Eriksonov termin »kriza identiteta«.

Većina ljudi, bar onih u gradovima i sa razvijenijim duševnim životom, prođe kroz neku vrstu neurotične krize u vremenu između mladosti i zrelosti, preciznije rečeno, između dvadesete i tridesete godine, koji period Erih Erikson zove »psihodruštveni moratorijum«.

Shvatiti neurozu kao šansu za sazrevanje moguće je samo ako zajedno sa Eriksonom transcendiramo ortodoksno psihoanalitičko poimanje našeg Ja i u njemu prepoznamo i kvalitete koje ono zadržava, a to su poverenje i nada, identitet i vernost, stvaralaštvo i ljubav. Nije moguće ove kvalitete dovoljno razviti, pa ni prepoznati bez prethodnih kriza. Ja raste i na sukobima i krizama i u borbi sa njima pokazuje i svoje kvalitete, a ne samo slabosti.

U osnovi teze o neurozi kao šansi za sazrevanje ne nalazi se ništa bitno novo van onoga što se nalazi u osnovi svake humanistički orijentisane psihoterapije. Čovek nosi u sebi vrednosti, manifestne i potencijalne, neuroza je ta koja ga ne samo negativno zadržava na putu samousavršavanja, samoaktualizovanja i samim tim približavanja celovitijem i harmoničnijem življenju, već ga i draži, podstiče, tera na promenu, samim tim igra ulogu onog zlog duha u Knjizi o Jovu, a zatim i u Geteovom *Faustu* koji, po sopstvenim rečima, »uvek želi zlo, a radi na dobru«.

Mi ne ulazimo ovde u raspravu da li se neuroze javljaju prvenstveno zbog uslova u kojima živimo, da li su one u krajnjem smislu izraz poremećaja u ljudskim odnosima, ili su instinktivnog, dakle biološkog porekla, pri čemu ih sredina individue samo modifikuje. Ništa nije bitno rečeno, iako nije netačno kada se kaže da neurotičan razvoj individue nastaje iz osećanja otuđenosti, agresije, straha i smanjenog samopouzdanja (K. Hornaj). Opšte je poznato da osećanje nesigurnosti koje danas u svetu vlada i samim tim, čisto iz spoljašnjih razloga, stvara uslove za pojavu neuroze, povećava činjenica što za većinu danas ni tradicija ni religija nisu dovoljno jake da stvore osećanje da je individua integralni deo moćnijeg jedinstva koje pruža utočište i usmerava njena stremljenja. Iako u nekim delovima sveta, u kojima je poslednjih decenija došlo do oštrog, naglog i neprirodnog prekida sa tradicijom i religijom, ponovo dolazi do oživljavanja i tradicije i religije, ne uvek na dovoljno primeren i savremen način, mi ne možemo sagledati još uvek prave posledice ovakve obnove, niti za sada možemo u ovome obnavljanju videti pouzdani znak smanjivanja neuroza i neurotičnih manifestacija.

Takođe, ne možemo očekivati da ćemo tako brzo, ako je uopšte moguće, promeniti društvo, ukoliko njega krivimo za pojavu, trajanje i održavanje neuroza, još manje očekujemo da ćemo promeniti poremećene instinktivne snage odnosa Onog, Ja i Nad-ja, poremećene najčešće još u ranom detinjstvu, ukoliko ove instinkte otkrivimo za pojavu neuroze. Nećemo postati mnogo pametniji ni ako se složimo, a u tome je najlakše složiti se, da su i neuroze, slično psihozama, plod bioloških, psiholoških i socijalnih činilaca.

U svakom čoveku postoji prirodna težnja prisutna već od najranijeg doba ka uobličavanju, stvaranju nekog jezgra ličnosti, ka nekom ostvarivanju samog sebe, kako je to Maslov izrekao. Pijaže je, na primer, pokazao da imitacija kod sasvim malog deteta počiva na modelu koji odrasli mogu da opaze kod deteta, i da se samo na tom modelu može sagraditi imitativno ponašanje. Dete neće da imitira bilo šta, već samo ono ponašanje koje usko odgovara modelu već izraženom od strane deteta. Slično je i sa prvobitnim odnosom deteta prema majci, malo kasnije i prema ocu. Analitička psihologija Karla Gustava Junga upotrebljava izraz »arhetip oca i majke« zato što su otac i majka jedan od najizvornijih, najstarijih i najtipičnijih iskustava čoveka. Arhetip majke proizvodi u detetu sliku majčinog lika koje se onda poistovećuje sa stvarnom majkom. Drugačije rečeno, dete nasleđuje prethodno uobličenu koncepciju generičke majke, koja delom određuje kako će to dete opažati svoju majku. Na taj detetov opažaj takođe utiče priroda njegove majke i njegova iskustva s njom. Tako je doživljaj deteta udruženi proizvod izvesne unutarnje predispozicije da opaža svet na određen način i stvarne prirode tog sveta.

Neurotski proces obeležen je, prema Laurensu Kubiu (Lawrence Kubie) sledećim karakteristikama: a) afektivnim potencijalom koji se često nameće rano u životu, b) obrascem obaveznog ponavljanja, c) raznim vrstama deformisanosti simboličnih funkcija i d) gubitkom ili slabljenjem slobode menjanja. Ova poslednja karakteristika neuroze najvažnija je za tok i prognozu. U većini psihoterapija svih smerova ona je stavljena u središte interesovanja psihoterapeuta sa ciljem popravljanja ili radikalnog menjanja spomenute slabosti. Neurotični simptomi izražavaju sobom tri stvari istovremeno: konflikte u simbolima, nesvesne konflikte i kompromis između njih. Prema Jungu, neurotični simptomi su još i pokušaj samolečenja.

Svako ljudsko biće koje je sposobno da se afektivno izrazi, da ponavlja neki urođeni ili stečeni obrazac i da simbolično predstav-

lja svoja iskustva ima i potencijale da postane neurotično. Ali neuroza nije ili ne mora biti etiketa prilepljena čoveku za ceo život. Zašto neuroza ne bi postala izazov, a onda i šansa za sazrevanje, rašćenje ličnosti?

Ideja o izazovu došla mi je od najvećeg istoričara našeg veka, Arnolda Tojnbija (koji, opet, priznaje da je zahvalan Jungu za otvaranje »jedne nove dimenzije u oblasti života«), pri čemu sam njegovu misao o izazovu kojeg prirodni uslovi nameću čoveku i njegovoj volji u stvaranju kulture i istorije, smelo preneo na područje individualne psihologije i psihopatologije. Kao što svi prirodni uslovi mogu biti, prema Tojnbiju, ili nedovoljno jaki da izazovu bilo kakvu reakciju, ili previše jaki, u kome je slučaju izazov takođe neuspeo, ili upravo onoliko jaki koliko je potrebno za stvaralački i plodan odgovor, tako sam pretpostavio da se nešto slično događa i sa čovekom i njegovom bolešću, konkretno neurozom kao bolešću. U stvari, svaka bolest je izazov za čoveka, zar to nisu i epidemije, pa i rak, koji izgleda kao da subbinskom snagom padaju na čoveka. Slučaj ne može ništa da nam kaže, jer čak i neka banalna infekcija ili prelom, nastupaju u jednom momentu, kod određenog čoveka, oni spadaju u njegovu ličnu, egzistencijalnu istoriju. Bolest je aktuelni događaj, ali i činjenica istorije ličnosti. Bolesti postavljaju, jednom reči, pitanje smisla. Ovo je naročito slučaj sa neurozama i psihosomatskim bolestima. Ove bolesti, više nego neke druge, izazov su čovekovoj slobodi. Prema egzistencijalistima u psihijatriji, kao što su Binsvanger (L. Binswanger) ili Bos (M. Boss), za čoveka kao biće koje ima slobodu da bira i da bude odgovoran za ono što je izabrao, uvek postoji mogućnost izmene sopstvene egzistencije, otkrivanje i razvijanja novog sveta. Egzistencija je uvek nešto što je u toku procesa postajanja i prevazilaženja same sebe.

Na osnovu studije 30 pacijenata sa depresivnom i anksioznom neurozom, koji nisu uopšte bili lečeni, dve godine posle prvog i jedinog javljanja jednoj nemačkoj univerzitetskoj nervnoj klinici, 16 pacijenata izjavilo je, a brižljivo ispitivanje sa testovima na 4 pacijenta, između 29 i 37 godina, potvrdilo da je došlo do spontane remisije. Pri tome se pokazalo da su sledeći događaji i doživljaji pacijenata bili odlučujući: a) radikalno prekidanje sa radnim mestom i nalaženje novog, znatno povoljnijeg, b) pošto su sami sebi uspeali da objasne zašto su se simptomi pojavili, prihvatili su probleme, c) pronalaženje kausalne veze između kritičnih situacija i pojavljivanja, odnosno pogoršavanja simptoma, a onda i izbegavanje kritičnih provokativnih situacija i d) otvoreno i iskreno tematiziranje konflikta sa bliskim ljudima iz okoline.

Ni optimizam u pogledu izlečenja neuroza nije nekritičan. U pokušaju da neurotičar uz pomoć psihoterapeuta shvati svoju neurozu kao izazov i šansu i da kroz psihoterapiju potstakne sazrevanje, polazim od prirodne težnje čovekovog bića ka sazrevanju. Mi ne možemo od svih naših neurotičara koje pošteno i dovoljno dugo psihoterapeutske lečimo (a preporučujem da taj broj ne bude nikako veliki, i da su indikacije za početak psihoterapije tačne i strogo postavljene), da načinimo samoaktualizovane ljude, možda još i neke male stvaraoce. Čovek je nesavršeno biće i takvo ostaje i posle ozbiljnog i dugog lečenja. Individuacija je praktično nikad okončan proces, ma koliko dugo čovek živeo. »Ličnost, kao potpuno ostvarenje celine našeg bića, nedostižan je ideal. Nedostižnost, međutim, nije protivrazlog idealu, jer ideali nisu ništa drugo do putokazi, nikad ciljevi«, piše Karl Gustav Jung. Individuacija je prirodna šansa za svakog čoveka. Od brojnih činilaca, od onih konstitucionalno-naslednih kao i egzogenih, zavisi da li će se ova šansa ostvariti. U jevandelskoj priči o talantima dobro je pokazana nejednakost ljudi, ali ne i subbinska predodređenost njihova u pogledu aktivnog i relativno slobodnog postupanja sa ovim talantima.

Mi smo pored svih lepih reči svesni da je u praksi bilo češće nepovoljnih ishoda jednog neurotičnog procesa. Neprestano potiskivanje konflikata vodi stvaranju neke vrste, kako sam nazvao, »hladnog apscesa« neuroze. Konflikta su zamrznuti, kapsulirani, spoljna fasada funkcionisanja ličnosti može da izgleda očuvana, ali to je samo privid. Napori koji se godinama ulažu da se prepoznati ili neprepoznati »hladni apsces« neuroze održi u istom stanju vodi sigurnom, nekad bržem, nekad sporijem iscrpljivanju. Kraj je ili u dekompenzaciji neuroze, sa svim poznatim posledicama »nervnog sloma«, nekad sa pokušanim suicidom, ili u razvijanju neke psihosomatske bolesti.

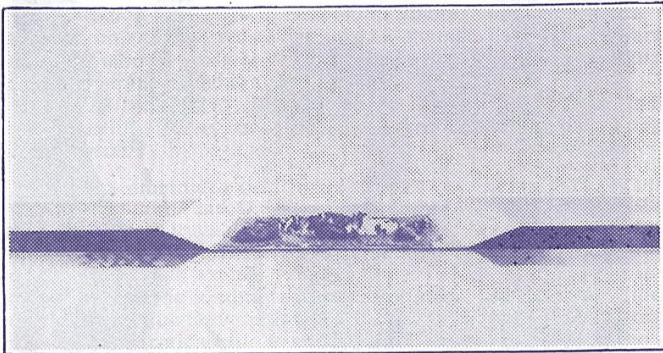
Treba da postavimo sada značajno pitanje koje neuroze mogu da postanu izazov, samim tim i šansa za sazrevanje ličnosti? U pitanju su najčešće kriterijumi koji važe inače kao indikacije u psihoterapeutskom lečenju neuroze. Pomenimo poznate kriterijume kao što su jačina Ega, doba starosti, činilac bliže i dalje okoline neurotičara, eventualno sekundarna i tercijarna dobit od bolesti, i, naravno, najviše pritisak patnje od bolesti i motivacija za lečenje. Svim ovim činionicima dodao bih još nekoliko, koje smatram lično presudnim u odabiranju neurotičnih pacijenata za dužu analitičku psihoterapiju. U pitanju su oni isti činiooci koje sam opisao u članku »Psihoza kao izazov i šansa«, nazivajući ovakve psihoze »podsticajnim psihozama«. To su, pre svega, osobe koje su radoznale, koje su u stanju da se nećemu iskreno i spontano začude i zaraduju, koji

još mogu da se nečemu istinski dive, zatim one koje su skromne i nenametljive, koje su introspektivne i naročito one osobe koje pokazuju čežnju za drukčijim životom, odnosno pokazuju duboko nezadovoljstvo koje je u stanju da pređe u patnju zbog sadašnjeg života. Većini pacijenata sa ovakvim karakternim crtama ličnosti može se pomoći i ubrzati njihov zaostali individuacioni put.

Na ponovljeno pitanje koje su to neuroze koje su prognostički povoljne i kod kojih bi se ciljanom psihoterapijom mogli očekivati dobri rezultati u napredovanju individuacije, samim tim korišćenja neuroze kao šanse za sazrevanje, odgovor nam je pružio pre više od dvadeset godina K. Ernst sledećom postavkom: Ukoliko je preorbidna ličnost neurotičara bila zdravija i obdarenija, ukoliko je akutnije izbila bolest, a slika neurotičnog stanja emocionalno uskomešana i uzbudljivija, utoliko je prognoza povoljnija, i obratno: ukoliko je prvobitniji karakter abnormalniji, ukoliko je početak neurotičnog sindroma podmukliji, i ukoliko je afektivno stanje pacijenta ravnodušniji, utoliko je nepovoljniji dok neurotičnih smetnji i prognoza lošija. Hipohondrična stanja i prinudne neuroze, karakterne neuroze, seksualne neuroze koje zalaze u oblast perverzija, najčešća su hronična stanja s lošijom prognozom, za razliku od nekih oblika anksiozne neuroze i fobija, drugačijih seksualnih smetnji i histeričnih sindroma koje imaju povoljniju prognozu i daju bolje rezultate u psihoterapeutskom lečenju.

Jedan od načina traženja konstruktivnog jezgra ličnosti neurotičara u toku psihoterapije jeste i analiza njegovih snova, ako se složimo sa onim dinamičnim psihoterapeutskim školama (pre svega, Jungovom) koji u snovima nalaze ne samo redukcione, već i kompenzatorne, komplementarne, pa i prospektivne težnje u ličnosti. Ovakvi snovi, naročito kada se analizira serija snova, u stanju su da nam pokažu pravac kojim treba da se psihoterapeut kreće sledeći ne po svaku cenu svoje principe i teorijska uverenja, već pobude i težnje svog pacijenta.

Postoji i mogućnost menjanja simptoma neurotičnog pacijenta u toku psihoterapije, kao izraz težnje da savlada svoju neurozu, pri čemu se mogu opaziti zanimljiva nesvesna i delom svesna zbivanja u psihičkom životu neurotičara. Pre konačnog iščekivanja neurotične simptomatologije anksiozna slika može da ustupi mesto depresivnoj, migrena se smenjuje sa agresivnim izlivima u okolini pacijenta ili se pokazuje u jačem agiranju u toku psihoterapije, konverzivni simptomi slabe, a na njihovo mesto se pojavljuje anksioznost itd.

Uslov za uspeh u psihoterapiji neuroza je bezuslovno zainteresovanost psihoterapeuta za svog pacijenta, zabrinutost za njega, istinska želja da mu se pomogne, čime se pacijentu pokazuje da je vredna osoba koja se može menjati na bolje, i koja ima budućnost. Jung je smatrao da u svakom čoveku postoji tzv. arhetip spasioaca, koji se obelodanjuje obično onda kada je čoveku najteže. Ovaj arhetip deluje i na fizičkom i na psihičkom polju. Mislim sada na uvek impresivne i uzbudljive, sigurno dokazane, ali, na žalost, vrlo retke apontane slučajeve izlečenja od raka ili shizofrene psihoze, ali i na brojne druge telesne i psihičke bolesti, manje dramatične i teške, ali dovoljno ozbiljne da pokrenu neki još uvek nedovoljno upoznati imunološki mehanizam koji je podjednako značajan, delotvoran i spasavajući i u slučaju fizičkih, kao i psihičkih bolesti koje ne bih oštro delio jedne od drugih, shodno i rezultatima savremene psihosomatske medicine, bar neke od poznatijih njenih škola.

Delikatan zadatak psihoterapeuta je da prepozna korene neuroze, da se empatijski unese u pitanje neurotičara, a onda da zajedno sa njime traga za »arhetipom spasioaca« koji je sigurno prisutan. Kao što su stvarno racionalnoj, što znači svrsishodnoj fizikalnoj terapiji dobrom lekaru nije cilj da lekovima uništi uzročnika bolesti i tako odstrani simptome, već da lekovima, u prvom redu, podstakne organizam na sopstvenu borbu sa uzročnikom, jačajući ovako prirodne odbrambene snage organizma, tako je i sa dobrim psihoterapeutom.

Sva zbivanja u nama i oko nas, fiziološke i patološke prirode, traže da postanemo razumevanje i doživljaj. Bez toga, oni su samo događaj. Vrlo mnogo je događaja u ljudskom životu, od kojih bi mnogi mogli da postanemo doživljaj, jer nose svojom simbolikom

neki nagoveštaj, opomenu. Neuroza, svojom simbolikom, u tome pogledu, još je upadljivija.

Odajući puno priznanje suportativnoj i reedukativnoj psihoterapiji u slučajevima dobro indikovanim i u rukama ljudi koji ovu terapiju poznaju i vole, mislim da je rekonstruktivna psihoterapija u prvom redu indikovana kada se želi postići sazrevanje ličnosti, odnosno napredovanje individuacije. Tako je cilj Jungove psihoterapije dovesti šticeu svest u plodan odnos sa nesvesnim, pri čemu čovek prolazi kroz četiri faze: katarsa, klarifikacija, edukacija i transformacija.

U našem psihoterapeutskom radu pokušavali smo dosledno da sledimo Jungovu ideju na ličnost ima težnju da se razvija u smislu stabilnog jedinstva. Razvoj je otvaranje i razvijanje izvornih nediferenciranih celovitosti, sa kojima su ljudi rođeni. Da bi se dostigla zdrava, integrisana i zrela ličnost, treba da bude omogućeno različitim delovima naše ličnosti da postignu najpotpuniji mogući stepen diferencijacije, razvoja i izražavanja, kako bi ovako razvijeni mogli da se harmonično uklupe u celinu ličnosti.

Cilj psihoterapije neuroza, naročito onih neuroza i onih neurotičara za koje smo pretpostavili da se ne samo mogu uspešno lečiti, nego preko lečenja ubrzati proces sazrevanja ličnosti, jeste pokrenuti volju pacijenta za promenom. Ono što, po mome mišljenju, prethodi volji za promenom, jeste buđenje volje za smislom. Pokretanje volje na aktivnost kod pacijenta od strane psihoterapeuta moguće je samo ako je pritisak patnje u pacijenta dovoljno jak. Istinski doživljaj pacijenta da se više ne može dalje, da se nešto mora u sebi menjati, istinsko gađenje nad sobom lažnim, ali neopterećeno bekstvom u depresiju i suicidalne ideje, smatram jednim od najvažnijih motivacija u lečenju. Razgorevajući pacijentovo nezadovoljstvo sobom neurotičnim, psihoterapeut pacijentu ukazuje na neurotične manifestacije i njihovo poreklo, budeći u isto vreme čežnju pacijenta za zdravljem, slobodnijim i radosnijim življenjem.

Neuroza može biti shvaćena kao izazov i onda ako u neurotičnom konfliktu nisu zanemareni i moralni problemi. Nije teško danas, prateći bilo koji oblik neuroze, videti u njoj jasnije ili manje jasno i konflikte savesti i Nad-ja instance, što ne izjednačavam potpuno, ni terminološki ni po značenju. O značaju moralnih problema u psihoterapiji neuroza ne govore samo logoterapeuti, egzistencijalistički i personalistički orjentisani psihoterapeuti, niti samo psihoterapeutske škole Karla Gustava Junga i Alfreda Adlera. Ovim problemima se bavi i većina onih današnjih psihoanalitičara koji nisu čisti praktičari, a u teoriji pragmatičari. Razlikujući pseudomoralne probleme od moralnih u psihoterapiji neurotičara, još je Karen Hornaj pisala da »naše poznavanje uzroka i posledice duševnih oboljenja ne treba da nas zaslepi pred činjenicom do ove bolesti sadrže i moralne probleme«, odnosno da su »moralni problemi integralni deo bolesti«. A i kako bi se moglo zapustiti ili ignorisati prisustvo savesti i Nad-ja instance u čoveku, zdravom kao i neurotičnom, kada znamo da je ta savest u njemu stara koliko i sam čovek! Zašto bi onda trebalo očekivati da potiskivanje savesti ili, šire govoreći, duha u čoveku, neće izazvati posledice koje izaziva i potiskivanje seksualne potrebe?

Ovakvo moje izlaganje o neurozi kao šansi za sazrevanje može da se čini pomalo romantičnim i konzervativnim. Ono je delimično i namerno ovakvo u jednom vremenu, rekao bih više sklonom scijentizmu nego stvarnoj nauci, vremenu, u kome nas statistički podaci tzv. objektivne nauke sve više zapljuskuju, ostavljajući nas hladnim i ravnodušnim. Postao je, izgleda, ideal da psihoterapeut bude naučnik čiji je jedini zadatak da posmatra, beleži, prikuplja, i onda te podatke statistički sredi, zadovolji spoljašnju formu i onda ih iznese pred javnost. Mora nam, međutim, biti jasno da suštinski ljudski doživljaji kao što su odgovornost, strah, čuđenje, strepnja, sloboda, ljubav, ne mogu da se mere, niti da se njima eksperimentišu.

Problem kako neurozu shvatiti kao izazov i šansu za sazrevanje možemo mirno proširiti na problem kako život sam shvatiti i razumeti kao izazov i srećnu priliku da u njemu sazrimo. Odgovor na ovo pitanje prividno je jednostavan. Da bi život, pa i raznolike krize koje se u njegovom toku neminovno pojavljuju, od kojih je jedna i neuroza, prihvatilo kao šansu, čoveku je neophodno da u sebi odneguje i ispuni sadržajem volju za smislom, prisutnom, čini mi se, nepobitno kod svih ljudi. Mi možemo videti u bolesti, znači i u neurozi, izazov, a onda i šansu za sazrevanje, samo ako smo u stanju da sagledamo dublji smisao u ljudskim zbivanjima, uopšte, zdravim i bolesnim. Ako nam je opravdano teško da taj smisao razumemo u istoriji sveta, čak i u istoriji svog sopstvenog naroda, sigurno nam je pristupačnije da taj smisao sagledamo u sebi, svome razvoju, kao i u porodici iz koje smo potekli.

Proces sazrevanja, drugim rečima, usavršavanje samog sebe, doživotan je proces. Do zrelosti čovek dolazi samo preko sukoba, kriza, patnji, jer kako bismo cenili ono što je najvažnije u životu, sopstvenu zrelost, kada bismo do nje lako i bez muke dolazili! Analitičkim jezikom rečeno, naša samoanaliza kao psihoterapeuta mora takođe biti doživotna, jer i odgovornost kao jedan od sigurnih kriterijuma zrelosti doživotan je podvig.